

Jerzy Sperka
(Katowice)

Tragiczne losy księcia rybnickiego Waclawa III (zm. 1478). Epizod z dziejów rywalizacji między Jagiellonami a Maciejem Korwinem o koronę czeską

Książę Waclaw III opawski i raciborski, pan na Rybniku i Pszczynie, wywodził się z bocznej linii Przemyślidów¹. Jego przodek, Mikołaj II, w I połowie XIV w. usadowił się najpierw w księstwie opawskim (Opawa, Bruntal, Karniów, Głubczyce), które w 1318 r. otrzymał z łaski króla czeskiego Jana Luksemburskiego. Natomiast w 1337 r. wszedł w posiadanie księstwa raciborskiego (Racibórz, Żory, Pszczyna, Wodzisław, Rybnik), które przypadło mu z woli jego szwagra, bezdzietnego Leszka z linii Piastów opolsko-raciborskich, do czego przychylił się władca czeski². Połączenie w jednym ręku dwóch

¹ Postać Waclawa III nie doczekała się do dziś naukowego opracowania. Powstały jedynie trzy krótkie (niepozbawione nieścisłości) popularne biogramy księcia (E. Šefčík, *Waclaw III*, w: *Książęta i księżne Górnego Śląska*, red. A. Barciak, Katowice 1995, s. 113; J. Polak, *Poczet panów i książąt pszczyńskich*, cz. 1, Pszczyna 2007, s. 18–22; T. Górecki, M. Wieczorek, *Książęta Górnego Śląska. Wybór postaci*, Żory 2008, s. 143–150), natomiast epizody z jego życia przewijały się w opracowaniach dotyczących dziejów Śląska (zwłaszcza ziemi pszczyńskiej) i w pracach poświęconych relacjom polsko-czeskim w II połowie XV w. (zob. niżej w przypisach).

² *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter*, wyd. C. Grünhagen, H. Markgraf, Bd. I–II, Leipzig 1881–1883 (dalej cyt. LBS), Bd. II, s. 380–385, nr 2, 3; K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziebiccy, głogowscy, żagańscy, oleśniccy, opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*, Kraków 2007, s. 539, 540; J. Dąbrowski, *Dzieje polityczne Śląska w latach 1290–1402*, w: *Historia Śląska od czasów najdawniejszych do roku 1400*, t. I, red. S. Kutrzeba, Kraków 1933, s. 458–462; E. Šefčík, *Mikołaj II*, w: *Książęta i księżne Górnego Śląska*, s. 94; N. Mika, *Przejęcie księstwa*

władztw dało początek księstwu opawsko-raciborskiemu. Z czasem rządzących tam Przemyślidów zaczęto zaliczać do książąt śląskich (górnos Śląskich), a Opawszczyznę łączyć ze Śląskiem. W następnych latach księstwo doświadczyło licznych podziałów spadkowych, zastawów, sprzedaży części terytoriów oraz aneksji królewskich jego fragmentów.

Do pierwszych podziałów dynastycznych doszło w 1377 r., kilkanaście lat po śmierci Mikołaja II (zm. 1365). W wyniku porozumienia jego najstarszy syn Jan I przejął całe księstwo raciborskie, a z części opawskiej — Karniów (Jägerndorf), zamek Fürstenwalde i Bruntal (Freudenthal). Młodszy otrzymali znacznie mniejsze części: Mikołajowi i Przemkowi przypadły Głubczyce, a Wacławowi — Opawa. Z biegiem czasu Przemek (zm. 1433) przejął po braciach ich części, łącząc je w księstwo opawsko-głubczyckie i początkując tym powstanie drugiej linii Przemyślidów, opawsko-głubczyckich. Tam jego spadkobiercy utrzymali się do II połowy XV w. (w Opawie do 1464 r., w Głubczycach do 1485 r.)³. Z kolei w księstwie raciborsko-karniowskim po śmierci Jana I (zm. 1381) pełnię władzy przejął Jan II⁴. Był porywczy i stanowczy, ale pewnie także okrutny, stąd przydomek „Żelazny” (*Ferrus*). W czasie swego panowania umiejętnie balansował między Czechami i Polską, z którą utrzymywał raczej poprawne stosunki, o czym świadczyły m.in. zawierane małżeństwa z bratanicami Władysława Jagiełły. Pierwsze, z nieznaną nam z imienia córką Włodzimierza, księcia kijowskiego (1394), drugie — z Heleną, córką Dymitra Korybuta, księcia nowogrodzkiego (1407)⁵.

raciborskiego przez władcę opawskiego Mikołaja II, „Opawa. Sborník k dějinám města” 2000, t. II, s. 5 i n.

³ LBS, Bd. II, s. 484–493; E. Šeřčík, *Mikołaj II*, w: *Książęta i księżne*, s. 99, 100; *idem*, *Jan III Pobożny (ok. 1425–1428–1485)*, w: *ibidem*, s. 60; *idem*, *Wacław (ok. 1397–1445/1449)*, w: *ibidem*, s. 111; M. Čapský, *Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Ve službách posledních Lucemburků*, Brno–Opava 2005, s. 47 i n.; I. Pietrzyk, *Kancelaria i dokument Przemyślidów opawskich w XIV i początkach XV wieku*, Katowice 2008, s. 28, 29.

⁴ *Codex diplomaticus Silesiae*, Bd. I–XXXVI, Breslau 1856–1936 (dalej cyt. CDS), Bd. VI, s. 13, nr 58–60; F. Kopetzky, *Zur Geschichte und Genealogie der Přemyslidischen Herzöge von Troppau*, „Archiv für österreichische Geschichte” 1869, Bd. XLI, s. 69 i n.; E. Šeřčík, *Jan I*, w: *Książęta i księżne*, s. 55, 56; P. Kouřil, D. Prix, M. Wihoda, *Hrady Českého Slezska*, Brno–Opava 2000, s. 510 (tam na temat daty śmierci Jana I); I. Pietrzyk, *Kancelaria*, s. 32. Młodszy brat Jana II, Mikołaj (zm. ok. 1406), pozostał na jego utrzymaniu i dopiero w 1405 r. wydzielono mu niewielką część z miastem Bruntalem — *ibidem*.

⁵ J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Poznań–Wrocław 1999, s. 85,

Potomstwa książę dochował się z drugiej żony, z którą miał Mikołaja V (zm. 1452), Wacława II (zm. 1456) oraz córkę Małgorzatę, żonę najpierw księcia oświęcimskiego Kazimierza, a następnie Siemowita V mazowieckiego⁶. Po śmierci Jana Żelaznego (zm. 1424) Helena krótko pełniła rządy opiekuńcze w księstwie raciborsko-karniowskim, by po usamodzielnieniu się starszego Mikołaja (1426) osiąść w dobrach pszczyńskich, gdzie rezydowała do śmierci (zm. 1449)⁷. Młodzi książęta w niedziale braterskim funkcjonowali do 1437 r. (15 października), kiedy to przeprowadzili podział. W jego wyniku Mikołaj V zatrzymał Karniów, Bruntal, Baborów, Rybnik i Wodzisław (dziś Wodzisław Śląski); jemu też miała przypaść Pszczyna, którą dożywotnio dzierżyła matka Helena. Z kolei młodszemu Wacławowi II dostał się jedynie Racibórz z okręgiem oraz Żytna i Pilchowice, leżące w okręgu rybnickim⁸. Mikołaj V był dwukrotnie żonaty, ale obydwie żony nie pochodziły z rodzin dynastycznych. Pierwszą była Małgorzata, córka rycerza Hanusza Klemmy z Ligoty, jego lennika, z którą miał Jana III (zm. 1483), Barbarę (urodzoną najpóźniej w 1448 r., zm. 1510/1511), będącą później żoną Jana (Janusza) IV oświęcimskiego, i Wacława III — bohatera niniejszego artykułu, urodzonego około 1442 r., a najpóźniej w 1450 r.⁹ Drugą żoną Mikołaja V została mieszcza krakowska Barbara, wdowa po tamtejszych mieszczanach: Wilhelmie Willandzie i Jerzym Oriencie. Z tego związku urodził się Mikołaj, który zmarł w młodości, oraz Małgorzata (zm.

86, 113, 114; J. Sperka, *Pszczyna i ziemia pszczyńska — dzieje polityczne do 1517 roku*, w: *Pszczyna — monografia historyczna*, t. I-II, red. R. Kaczmarek, J. Sperka, Pszczyna 2014, t. I, s. 87–92.

⁶ *Ratiborer Chronik*, hrsg. A. Weltzel, „Zeitschrift des Vereins Geschichte Schlesiens” 1862, Bd. IV, s. 112; J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia*, s. 85, 86, 113, 114; R. Kubiciel, *Ziemia pszczyńska i jej właściciele do połowy XVI wieku. Przyczynki do genezy wolnego państwa stanowego pszczyńskiego*, w: *Ziemia pszczyńska przez wieki. Stan badań, archiwalia, problemy badawcze*, red. A. Barciak, Suszec 2002, s. 159, 160. Nie ma powodu kwestionować daty urodzenia (1409 r.) Mikołaja V, jak to czyni J. Polak (*Poczet*, s. 9), przesuwając ją na 1411–1412 r.

⁷ J. Sperka, *Pszczyna*, s. 90, 91.

⁸ CDS, Bd. VI, s. 59–61, nr 195; LBS, Bd. II, s. 394 (regest); R. Kubiciel, *Ziemia pszczyńska*, s. 161–163; J. Sperka, *Pszczyna*, s. 91. Żytna i Pilchowice były rekompensatą za Tworków położony w okręgu raciborskim. Wymiany dokonano, ponieważ właściciel Tworkowa Janusz (Hanusz) Klemma z Ligoty był lennikiem księcia Mikołaja — *ibidem*.

⁹ Długosz, lib. 12, s. 150; Długosz, ks. 12, s. 168; H. Grotefend, *Stammtafeln der schlesischen Fürsten bis zum Jahre 1740*, Breslau 1889, s. 21, tab. 12; W. Dworzaczek, *Genealogia*, t. II, Warszawa 1959, tab. 11; K. Jasiński, *Rodowód Piastów*, s. 649.

1508), późniejsza żona Kazimierza, księcia oświęcimsko-zatorskiego (zm. 1490)¹⁰.

Niespodziewana śmierć (w wyniku dżumy) Mikołaja V w 1452 r. (22 grudnia) skutkowałą przejęciem władzy w księstwie przez brata zmarłego Waclawa II raciborskiego z racji opieki nad bratanekami. Wyjątkiem był okręg pszczyński, w którym utrzymała się księżna wdowa Barbara Rokemberg, mająca tam zapisane dożywocie (wiano)¹¹. Po rychłej śmierci Waclawa II (29 X 1456) rządy w księstwie karniowsko-rybnickim wróciły w ręce spadkobierców Mikołaja V, a sprawowali je początkowo wspólnie Barbara i jej starszy pasierb Jan III. Razem m.in. reprezentowali księstwa karniowskie, rybnickie i pszczyńskie (*ducatibus nostris [...] Krnowiensi, Ribniczensi et Plesnensi*), podpisując 29 VI 1457 r. w Cvilinie (koło Karniowa) pokój z królem polskim Kazimierzem Jagiellończykiem na rok, który kończył kolejny okres niepokoju na pograniczu śląsko-małopolskim¹². Wkrótce jednak stosunki Barbary z pasierbem Janem III się popsuły i ten podstępem w czerwcu 1462 r. usunął ją z Pszczyzny¹³.

Jan III początkowo nie dopuścił do współrządów młodszego brata Waclawa III, o czym świadczą wystawiane przez niego samodzielnie dokumenty (7 VII 1462 i 15 II 1463 r. — przywilej dla miasta Pszczyzny)¹⁴. Jeszcze 16 V 1465 r., kiedy przebywał w Krakowie na chrzcinach córki króla Kazimierza Jagiellończyka Elżbiety, tytułowany był — od głównego miasta i zamku, w którym

¹⁰ *Ratiborer Chronik*, s. 118; Długosz, lib. 12, s. 150; Długosz, ks. 12, s. 168; S. Krzyżanowski, *Morsztynowie w XV wieku*, „Rocznik Krakowski” 1898, t. I, s. 338; H. Grotefend, *Stammtafeln*, tab. nr 12; W. Dworzaczek, *Genealogia*, tab. 11; M. Michalewiczowa, *Rokenberg Kasper*, w: PSB, t. XXXI, Warszawa–Kraków 1988–1989, s. 520, 521; K. Jasiński, *Rodowód Piastów*, s. 649, 655, 656; zob. też: M. Starzyński, *Krakowska rada miejska w średniowieczu*, Kraków 2010, s. 263, 268.

¹¹ R. Kubiciel, *Ziemia pszczyńska*, s. 170; J. Sperka, *Pszczyzna*, s. 93, 94.

¹² KDP, t. IV, wyd. M. Bobowski, Kraków 1887, nr 46. Szerzej na temat tegoż pojąku i relacji Kazimierza Jagiellończyka z książętami górnośląskimi zob. J. Sperka, *Kazimierz Jagiellończyk wobec książąt i księstw górnośląskich (zarys relacji politycznych)*, w: *Jagiellonowie i ich świat. Dynastia królewska w drugiej połowie XV i w XVI wieku* (w druku).

¹³ Szczegółowo na ten temat. zob. J. Sperka, *Pszczyzna*, s. 94, 95 (tam zestawione źródła i omówione poglądy historyków).

¹⁴ E. Zivier, *Geschichte des Fürstentums Pless*, Bd. I, Kattowitz 1906, s. 184, nr 11; *Listinář Těšínska. Codex diplomaticus ducatus tesinensis 1400–1526*, cz. 1–4, ed. E. Němec, Český Těšín 1955–1961, cz. 3, nr 230; L. Musioł, *Pszczyzna. Monografia historyczna*, Katowice 1936, s. 20, 21, 541, 542.

rezydował — księciem rybnickim¹⁵. Do podziału księstwa między braćmi doszło jednak wkrótce po tym, gdyż z 9 II 1466 r. pochodzi pierwszy samodzielny dokument Waćława III potwierdzający jego władztwo. Wystawiony w Rybniku, dotyczył rozstrzygnięcia sporu między Anną z Pielgrzymowic i jej synem Mikołajem a Piotrem Judaszem z Golasowic o prawo patronatu w kościele w Golasowicach, które książę przyznał Piotrowi¹⁶. W wyniku podziału — jak wskazują na to późniejsze fakty — Jan III zatrzymał dla siebie Karniów i Wodziszaw, natomiast Waćław III przejął Rybnik, Żory i Pszczynę wraz z okręgami¹⁷.

Na podstawie nielicznie zachowanych dokumentów oraz rachunków miasta Pszczyny¹⁸ można wnioskować, że książę w czasie swego krótkiego panowania najczęściej rezydował w Rybniku i Pszczynie, ale odwiedzał też Żory, Mikołów czy wieś Zgoń (dziś dzielnica Orzesza). Na wystawianych dokumentach tytułował się księciem opawskim i raciborskim, dodając nieraz — stosownie do okoliczności — określenie pan na Rybniku lub Pszczynie (*dux Oppavie et Ratiborie*; *dux Oppavie et Ratiborie et dominus in Blsschczyna*; *knize oppavske a ratiborske*; *knize Oppavske a Ratiborske a pan Blsszczinsky dux Oppaviensis, Rathiboriensis et Rybniczensis*; *dux Ribnicensis*). Wszystkie znane dokumenty księcia — pomijam te, o którym mamy jedynie wzmianki — spisane zostały w języku łacińskim (cztery)

¹⁵ Długosz, lib. 12 [2005], s. 110, 490; Długosz, ks. 12 [2006], s. 120, 121 (niepotrzebnie wydawcy w przyp. 54 poprawiają Długosza, zarzucając mu pomyłkę, i sugerują, że powinien być tam Waćław, późniejszy książę rybnicki).

¹⁶ AP w Katowicach, Oddział w Pszczynie (dalej cyt. APK OP), Archiwum Książąt Pszczyńskich (dalej cyt. AKP), sygn. II-15; E. Zivier, *Geschichte*, s. 186, nr 12. Błędnie zatem podaje I. Panic (*Żory pod rządami Przemysłidów i Habsburgów. Z badań nad historią miasta w latach 1327-1742*, Żory 2002, s. 91), jakoby do podziału doszło już w 1455 r.

¹⁷ R. Kubiciel, *Ziemia pszczyńska*, s. 171; J. Sperka, *Pszczyna*, s. 95, 96.

¹⁸ Dysponujemy w miarę pełnymi wydatkami Pszczyny, rozliczanymi w cyklu rocznym, z okresu panowania tam Waćława III (1466-1473). Wpisy dotyczą wydatków na potrzeby księcia (*pro honore*), kiedy przebywał w Pszczynie, albo dla posłańców wysyłanych do niego, gdy przebywał w Rybniku lub w innych miejscowościach na terenie swego księstwa lub poza jego granicami. APK OP, Księga radziecka miasta Pszczyny (1466-1544), sygn. M Pna 369 (dalej: KRP 1), s. 2, 3, 11, 12, 14-20; L. Musioł, *Najstarszy protokół miasta Pszczyny*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku”, 1931, t. III, s. 336-339; J. Wymułek, *Pszczyna i jej społeczeństwo w późnym średniowieczu 1466-1517*, Warszawa 2008, s. 54; J. Sperka, *Pszczyna*, s. 127, 128. Dokumenty wystawione przez księcia zob. niżej przyp. 19.

lub czeskim (pięć)¹⁹. Natomiast współczesny mu Jan Długosz konsekwentnie w swoich *Rocznikach* nazywał go księciem rybnickim²⁰.

Wkrótce po objęciu samodzielnych rządów, w 1466 r., Waclaw podążył na Morawy, aby zapewne uzyskać inwestyturę na swoje księstwo od króla Jerzego z Podiebradów. Jak świadczą rachunki Pszczyny, do Brna ruszył po 4 maja, a potem — około 15 czerwca — przebywał w Ołomuńcu²¹. Na początku listopada był już w Rybniku, by w końcu tego miesiąca dotrzeć do Pszczyny i tam pozostać do końca grudnia, gdzie czynił przygotowania do jakiejś wyprawy wojennej. Mieszkając na zamku pszczyńskim, otrzymał od rajców pszczyńskich na swoje potrzeby pieprz²². Sporą aktywność w sprawach wewnętrznych książę wykazywał w pierwszych miesiącach 1467 r., kiedy kilkakrotnie przebywał w Pszczynie. Najpierw 8 marca zatwierdził fundację ołtarza w kościele parafialnym dokonaną przez mieszczanina Jana Handzla²³. Następnie 3 maja potwierdził sprzedaż sołectwa w pobliskiej Grzawie²⁴, a 24 maja dokonał zmiany uposażenia ołtarza Świętej Trójcy w kościele parafialnym w Pszczynie, fundowanego niegdyś przez księżnę Helenę. U boku księcia był wtedy nowy starosta pszczyński

¹⁹ APK OP, AKP, sygn. II-15, 16, 18; Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka w Katowicach, *Copiarus monasteri ad S. Venceslaum. Diplomatarius Silesiacarum* (dalej cyt. CMV) — mikrofilm sygn. Mf. 166, 1-2 (oryginał w Bibliotece Narodowej w Pradze, sygn. 6 XVI 8), nr 49, 501, s. 83-83v., 597, 598 = CDS, Bd. VI, nr 292, 293, s. 96, 97 (registry); E. Zivier, *Geschichte*, s. 104, 105; F. Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien*, Bd. II, Brieg 1783, s. 55. Zob. też ilustrację pieczęci odcisniętej na dokumencie z 9 II 1466 r., gdzie napis w otoku brzmi: SIGILLUM + VENCESLAI + DUCIS + OPAVIE + ET + RATIBORIE. APK OP, AKP, sygn. II 15.

²⁰ Długosz, lib. 12, s. 242, 272, 301, 330, 356; Długosz, ks. 12, s. 253, 284, 316, 345, 346, 372.

²¹ APK OP, KRP 1, s. 2; L. Musioł, *Najstarszy protokół*, s. 336 (*Dominica Cantate* [4 V]; *VIII babatis ad duos equos cum domino duce expediendos ad Brunnam dedimus IIII gr*; *Dominica in die Sti. Viti* [15 VI]; *Zarubkowi ab equo misso ad dominum principem in Olomucz dedimus XIII gr.*).

²² APK OP, KRP 1, s. 3; L. Musioł, *Najstarszy protokół*, s. 339 (*Dominica post Omnium Sanctorum* [2 XI]; *Item a vectura consulum in Ribnik ad dominum principem ex parte nego et pro expensis dedimus XVII gr.*; *Item ipsa die Innocentium* [28 XII] *dedimus IX gr.*, *pro pipere pro honore domini principis*). O wydatkach miasta na wyprawę wojenną — *ibidem*; szerzej zob. dalej.

²³ APK OP, AKP, sygn. II-16; E. Zivier, *Geschichte*, s. 104; L. Musioł, *Pszczyna*, s. 21, 293.

²⁴ E. Zivier, *Geschichte*, s. 105; H.W.F. Schaeffer, *Kronika wolnego państwa stanowego a od 1827 r. księstwa pszczyńskiego*, cz. 1-2, wyd. B. Spyra, Pszczyna 1997, cz. 1, s. 13.

Piotr Lenz z Rynoltowic (później Ornontowice), który zastąpił Jana Czambora z Gaszowic²⁵. Latem tego roku, 23 sierpnia, będąc po raz kolejny w Pszczynie, Waćław — tytułując się księciem rybnickim (*Wenceslaus dux Ribnicensis*) — potwierdził sprzedaż Pielgrzymowic przez Barbarę z Pielgrzymowic Jerzemu Klimowskiemu²⁶.

Początek samodzielnych rządów Waćława III zbiegł się z kolejnym konfliktem o koronę czeską. Spór ten nie tylko zaważył na jego losie, ale także znacząco wpłynął na dzieje jego niewielkiego księstwa. Zartarg w Czechach, gdzie panował Jerzy z Podiebradów, przybrał na sile, kiedy w 1469 r. panowie morawscy wybrali w Ołomuńcu na króla władcę Węgier Macieja Korwina. W tej sytuacji Waćław rybnicki, który dotąd — jak większość książąt śląskich — stał wiernie przy Jerzym, opowiedział się za Maciejem. Nie wiadomo jednak, co go do tego skłoniło. Można jedynie przypuszczać, że książę rybnicki miał jakieś pretensje do Jerzego z Podiebradów, może o to, iż ten, kupując w 1464 r. Opawę od krewnego Waćława, bezdzietnego Jana Pobożnego opawskiego, pana na Głubczycach, pozbawił go perspektywy na przejęcie tego miasta, do którego rościł sobie prawo²⁷. W każdym razie 8 VI 1469 r. Waćław rybnicki wraz z innymi książętami śląskimi znalazł się we Wrocławiu, gdzie złożył hołd Maciejowi Korwinowi²⁸. Latem tego roku Korwin, tocząc walki na Morawach ze zwolennikami Jerzego z Podiebradów, a chcąc zmobilizować swoich sojuszników, przesłał Waćławowi rybnickiemu i Przemysławowi cieszyńskiemu tysiąc florenów, aby zorganizowali wojsko i zachęcili albo zmusili innych książąt do pomocy, a następnie zaatakowali Opawę, skąd prowadzono działania przeciw niemu²⁹. Plany się jednak nie powiodły z powodu porażki poniesionej przez Macieja, ale dały początek skłóceniu się ze sobą książąt śląskich. Jak podaje Jan Długosz, pieniądze przesłane przez króla Waćławowi rybnickiemu wzbudziły bowiem wobec niego zawiść innych książąt³⁰. Sytuacja polityczna na Górnym Śląsku jeszcze bardziej się skomplikowała, kiedy w październiku

²⁵ APK OP, AKP, sygn. II-18; *Listinář Těšínska*, cz. 3, nr 237 (regest); E. Zivier, *Geschichte*, s. 105; L. Musioł, *Pszczyna*, s. 21, 293, 294; J. Sperka, *Pszczyna*, s. 95, 110.

²⁶ E. Zivier, *Geschichte*, s. 105; F. Zimmermann, *Beyträge*, s. 55.

²⁷ I. Panic, *Żory pod rządami Przemysłidów*, s. 92, 93.

²⁸ P. Eschenloher, *Historia Wratislaviensis*, wyd. H. Margraf, w: *Scriptores rerum Silesiacarum* (dalej cyt. SRS), Bd. VII, s. 203 (kronikarz podał, że wszyscy książęta górnośląscy złożyli hołd, Waćław nie został wymieniony imiennie).

²⁹ Długosz, lib. 12, s. 241, 242; Długosz, ks. 12, s. 253.

³⁰ *Ibidem*.

1469 r. panowie czescy zaproponowali koronę św. Wacława synowi króla polskiego Władysławowi, który miałby objąć tron po śmierci króla Jerzego, a strona polska propozycję przyjęła³¹.

Pojawienie się kandydatury jagiellońskiej wprowadziło zmet wśród wspierających króla węgierskiego w walce o tron czeski. Dało się to odczuć zwłaszcza na Śląsku, gdzie wszystko było bardziej skomplikowane, niż wynikałoby to z dwubiegunowego podziału na zwolenników Macieja Korwina i Władysława Jagiellończyka. Tu bowiem tej wielkiej polityce towarzyszyła od zawsze ta mała, lokalna, gdzie główną rolę odgrywały zadawnione krzywdy, wzajemne pretensje czy partykularne interesy, które teraz można było realizować pod płaszczykiem wspierania jednego z dwóch kandydatów, a później już władców Czech. Już wiosną 1470 r. Wacław rybnicki wszczął wojnę z Przemkiem II cieszyńskim, niedawnym swym sojusznikiem, i z Janem głubczyckim. Wiadomo, że odrzucił wówczas mediację w sporze zaproponowaną przez biskupa wrocławskiego Rudolfa von Rüdeshaim³². W toczonej wojnie Wacław najpewniej szukał pomocy u króla Macieja Korwina i stąd pewnie jego obecność w Budzie w styczniu 1471 r.³³ Wsparcia jednak nie uzyskał i to najpewniej skłoniło go do przejścia na stronę Jagiellonów. Kiedy więc w końcu maja 1471 r. ruszyła z Krakowa przez Oświęcim, Pszczynę do Kłodzka i dalej do Pragi wyprawa królewicza Władysława, Wacław rybnicki przyłączył się do niej. To pewnie z jego polecenia rajcy Pszczyny, zanim młody Jagiellończyk wyruszał w drogę, wysłali do Krakowa mieszczanina Jakuba z wozem wieńców hołdowniczych³⁴. Wacław III wziął następnie udział w koronacji Władysława w Kutnej Horze. Wraz z nim w szeregach Jagiellończyka stanęli jeszcze Jan IV młodszy raciborski, Jan III karniowski (brat Wacława), Przemysław toszecki, Kazimierz cieszyński, Janusz gliwicki i Jan zatorski³⁵. Poparcie udzielone przez nich Jagiellończykowi nie

³¹ K. Baczkowski, *Walka Jagiellonów z Maciejem Korwinem o koronę czeską w latach 1471–1479*, Kraków 1980, s. 14–18, 43–45.

³² SRS, Bd. XIII, s. 17, nr 24.

³³ L. Musioł, *Dokument sprzedaży Księstwa Pszczyńskiego z dn. 21 lutego 1517 r.*, w: „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku”, t. II, Katowice 1930, s. 241 (tu wzmianka o dokumencie księcia wystawionym tam 11 I 1471 r.).

³⁴ APK OP, KRP 1, s. 16v.; L. Musioł, *Najstarszy protokół*, s. 332; *idem*, *Drewniana warownia średniowieczna na Górnym Śląsku na przykładzie miasta Pszczyny*, „Zaranie Śląskie” 1932, t. VIII, z. 2, s. 88. Na koszty poselstwa Jakub otrzymał 3,5 wiarunka z kasy miasta — *ibidem*.

³⁵ Długosz, lib. 12, s. 272; Długosz, ks. 12, s. 284, 285; E. Zivier, *Geschichte*, s. 198, nr 17 (tu o udziale w koronacji).

przełożyło się jednak na poprawę relacji między nimi i nie zapobiegło dalszej eskalacji konfliktu na Górnym Śląsku. Jak podaje pod rokiem 1471 współczesny rozgrywającym się wydarzeniom Jan Długosz: „[...] Książęta: cieszyński Przemysław, raciborski Jan, gliwicki Janusz z jednej, a rybnicki Waćław z drugiej strony, wyniszczali się wzajemnie prywatną wojną, bardziej niż domową”³⁶. Wojna ta zataczała coraz szersze kręgi, aż wreszcie włączył się w nią król Maciej Korwin, któremu książę Waćław w 1472 r. odmówił porzucenia Jagiellonów. Z tymi ostatnimi książę utrzymywał w tym czasie bliskie kontakty. W końcu lipca 1472 r. ponownie przebywał u boku króla polskiego Kazimierza Jagiellończyka w Krakowie. Określany przez niego „naszym umiłowanym dworzanimem” uzyskał wtedy dokument potwierdzający swoje prawa pochodzenie w związku z zarzutami, jakie postawił mu publicznie Waćław Wilczek z Czoniawa, sługa króla³⁷. Już jednak w marcu 1473 r. z rozkazu króla Macieja Korwina zawiązał się w Nysie sojusz, a jego uczestnicy przystąpili do niego przeciw Waćławowi — jak podaje Jan Długosz — „[...] z powodu jego występków i wybryków, których jako niespełna rozumu szaleniec, dopuszczał się wobec sąsiednich książąt”³⁸.

Wyprawę przeciw księciu rybnickiemu poprowadził Wiktoryn z Podiebradów, książę ziebicki³⁹. Wraz z nim ruszyli książęta Przemysław II cieszyński, Jan głubczycki, Jan IV młodszy raciborski oraz Waćław Kropacz młodszy z Niewiadomia, poddany Waćława III, ale będący na służbie króla węgierskiego. Pomocy udzielili też Mikołaj I opolski, biskup wrocławski Rudolf oraz miasta — Wrocław i Świdnica⁴⁰. Jan Długosz podaje, że najeźdźcy przez trzy miesiące plądrowali księstwo rybnicko-pszczyńskie, ale udało im się zdobyć tylko Rybnik⁴¹. Możliwe jednak, że chodzi o nieobwarowane miasto, zwłaszcza że jeszcze 24 kwietnia — jak wynika z listu Nicela Merbota do rajców wrocławskich — najeźdźcy nadal stali pod Rybnikiem,

³⁶ Długosz, lib. 12, s. 265; Długosz, ks. 12, s. 277; *Ratiborer Chronik*, s. 123.

³⁷ KDP, t. IV, nr 85 (25 VII 1472).

³⁸ Długosz, lib. 12, s. 301; Długosz, ks. 12, s. 316.

³⁹ Dowódcą wyprawy nazywał go Nickel Merbot, świadek wydarzeń, w listach do rajców wrocławskich pisanych spod Rybnika (24 kwietnia) i Zor (1 czerwca). SRS, Bd. XIII, s. 113, nr 154, s. 122, nr 159. Żadne źródła nie wskazują natomiast na Przemka cieszyńskiego, z którego dowódcę wyprawy czyni I. Panic (*Żory pod rządami Przemysławów*, s. 94), mieszając wydarzenia z 1469 r. z wojną w 1473 r.

⁴⁰ SRS, Bd. XIII, s. 113, 122, nr 154, 159; Długosz, lib. 12, s. 301; Długosz, ks. 12, s. 316. Błędnie uczestników wyprawy wymienia J. Polak (*Poczet*, s. 20).

⁴¹ Długosz, lib. 12, s. 301; Długosz, ks. 12, s. 316.

a księżę Wiktoryn zamierzał dopiero zbudować szańce pod zamkiem, a następnie to samo uczynić pod Żorami⁴². Jednak pod mającymi solidne mury Żorami, których bronił Polak Jan Kresa, napastnicy ponieśli spore straty⁴³. Wspomniany Merbot — w liście z 1 czerwca — dodaje, że król polski w ramach pomocy przekazał Waclawowi 3 tys. florenów na zaciężnych i tym sposobem uratował miasto⁴⁴. Księżę obronił zaś Pszczynę, której kompleks składał się z murowanego zamku i miasta otoczonego wałami ziemno-drewnianymi, wzmocnionymi bramami, wieżami i fosą. Jego żołnierze, odpierając ataki, użyli — figurujących w rachunkach miejskich — bombard, kolubryn i hakownic⁴⁵. Niewielka Pszczyna ponosiła zresztą sporą część kosztów wojen prowadzonych przez księcia od początku jego samodzielnego rządów, o czym świadczą odnotowane w rachunkach miejskich kwoty. Już w 1466 r. w końcu listopada z kasy miejskiej wyłożono 109 groszy na wyposażenie żołnierzy idących na wojnę. Wtedy niejaki Piontek za przygotowanie do wyprawy dostał 19 groszy, a drugie tyle za wóz i cztery konie. Natomiast żołnierze zaciężni (*stipendiari*) otrzymali od miasta jedną grzywnę, płótno wartości 6 groszy, a także żywność: mięso za 15 groszy, chleb za 6 groszy, mączną kaszę i groch za 3 grosze i masło wartości 3 groszy⁴⁶. W 1472 r. 10 groszy przeznaczono dla tych, którzy poszli na wyprawę (*tym, czo na woynu ssly, na wyprawy*)⁴⁷. Z kolei w 1473 r. — kiedy toczyła się wspomniana wyżej wojna Waclawa III z koalicją książąt — na uzbrojenie wydano 132 groszy, a wydatki z przeznaczeniem na potrzeby księcia sięgnęły prawie połowy budżetu miasta, 773 grosze. Wtedy np. dano 1,5 grosza posłańcowi, który niósł włócznicie z Pszczyny do Mikołowa do księcia Waclawa (*qui portavit lanceas penes duces in Mikulow*)⁴⁸. Ciekawą informację przekazuje też zapiska z 1474 r. o tym, jak rajcy zapłacili dawnego długu poul złotego do Zarow, co mieszczenie tam

⁴² SRS, Bd. XIII, s. 113, 114, nr 154.

⁴³ Długosz, lib. 12, s. 301; Długosz, ks. 12, s. 316.

⁴⁴ SRS, Bd. XIII, s. 122, nr 159.

⁴⁵ APK OP, KRP 1, s. 18–19v.; L. Musioł, *Najstarszy protokół*, s. 332; *idem*, *Drewniana warownia*, s. 85, 86; J. Sperka, *Pszczyna*, s. 97, 133, 134.

⁴⁶ APK OP, KRP 1, s. 3; L. Musioł, *Najstarszy protokół*, s. 338.

⁴⁷ APK OP, KRP 1, s. 18.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 19v.; L. Musioł, *Najstarszy protokół*, s. 332, 338; *idem*, *Drewniana warownia*, s. 87; *idem*, *Pszczyna*; J. Wymułek, *Pszczyna i jej społeczeństwo*, s. 58, 59 (tu analiza wydatków miasta); J. Sperka, *Pszczyna*, s. 129, 130.

byli, propili, kdy ssli do Petrkowicz dobywać go⁴⁹. Zapiska odnosi się najpewniej do wydarzeń związanych z działaniami wojennymi prowadzonymi przez Waćława przeciw Przemkowi cieszyńskiemu w latach 1470–1473, gdyż wspomniane Piotrowice, które zamierzano zdobyć, leżały koło Karwiny na obszarze księstwa cieszyńskiego. Z pewnością podobne koszty wojenne jak Pszczyna ponosiły też inne miasta z obszaru księstwa Waćława, czyli Żory, Rybnik, Mikołów, Mysłówice i Bieruń, tylko w ich przypadku nie zachowały się stosowne źródła.

Walki o Żory wiosną 1473 r. ostatecznie rozstrzygnęła odsiecz polska, którą przyprowadził z rozkazu króla Kazimierza Jagiellończyka Jakub z Dębna, kanclerz i starosta krakowski⁵⁰. Z tym ostatnim księżę Waćław utrzymywał dobre stosunki od początku swego panowania. Rajcy pszczyńscy już od 1466 r. z rozkazu księcia wysyłali Dębińskiemu piwo do Oświęcimia, a w 1473 r. opłacani przez miasto posłańcy, niejaki Pawlenca i Staszek, wozili listy Waćława — może także te z prośbą o udzielenie pomocy — do Krakowa, gdzie wtedy przebywał kanclerz⁵¹. W tym czasie księżę miał także kontakty z innymi przedstawicielami elity małopolskiej, o czym świadczą lity wysyłane w 1473 r. do pana Balickiego⁵².

Zawarty pod Żorami 6 VI 1473 r. pokój zakładał, że miasto to, za zgodą obu stron konfliktu, zostanie oddane w wierne ręce Jakubowi z Dębna, natomiast Rybnik — na tych samych zasadach — będzie przekazany rycerzowi Waćławowi Kropaczowi młodszemu z Niewiadomia. Ustalono także, że gdyby Waćław zerwał rozejm, wówczas Żory i wieś Pielgrzymowice miały być wydane koalicji, natomiast ostatecznie jego sprawa miała trafić przed sąd rozjemczy króla polskiego⁵³.

⁴⁹ APK OP, KRP 1, s. 21v.; L. Musioł, *Drewniana warownia*, s. 87; *idem*, *Pszczyna*, s. 88; J. Sperka, *Pszczyna*, s. 130. Wymienione w zapisie Zary to dziś Żory.

⁵⁰ SRS, Bd XIII, s. 122, nr 159; CDS, Bd. VI, s. 96, nr 292; Długosz, lib. 12, s. 301; Długosz, ks. 12, s. 316.

⁵¹ APK OP, KRP 1, s. 2, 18v., 19v.; L. Musioł, *Najstarszy protokół*, s. 332, 336 (*Ssekirka a vectura cerevisie in Ossvianczym domino Dambiensky dedimus V gr.; Item dedimus III gr. ad Crac. pro nuncio domini principis; Item dedimus Pawlanche III gr. ad Crac. cum literis domini principis ad dominum Dambiensky*).

⁵² APK OP, KRP 1, s. 20 (*Mandeli dedimus unum fertonem, dum ambulat ad dominum Baliczky in Poloniam ad mandatum ducis*). Nie wiadomo jednak, o którego Balickiego chodzi. W tym czasie w Polsce funkcjonowały dwie rodziny o tym nazwisku, obydwie herbu Topór, z tym że jedni pisali się z Balic pod Krakowem (i z Ossolina), a drudzy z Balic w ziemi wiślickiej — A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. I, Warszawa 1899, s. 86; F. Sikora, *Balice*, w: SHGK, s. 16, 17.

⁵³ CMV, s. 83–83v., 597, 598, nr 49, 497 = CDS, Bd. VI, s. 96, 97, nr 292, 293

Po pokoju żorskim Wacławowi III z jego władztwa pozostała faktycznie tylko Pszczyzna z okręgiem. W mieście tym przebywał zresztą 1 IX 1473 r., kiedy to wystawił dokument, potwierdzający, że Jan Skrzeczkowski ze Skrzeczkowic, który jeszcze w 1448 r. kupił od wójta bieruńskiego Mikołaja łąźnię, teraz przekazał ją obywatelom Żor⁵⁴. Niewątpliwie ostatnia wojna musiała bardzo nadwerężyć finanse księcia, skoro jeszcze w tym roku (1473) zastawił Jakubowi z Dębna za 1830 florenów klucz myśłowicki, w którego skład wchodziło miasteczko Myśłowice oraz wsie: Koziniec, Dzieckowice, Jażwice, Brynów, Załęże, Szopienice, Roździeń i Bogucice, a także za 1170 florenów wsie Brzezinkę i Brzęczkowice⁵⁵. W sumie dług wobec kanclerza wynosił 3 tys. florenów. Książę jednak szybko oddawał należność i do 14 VIII 1474 r. udało mu się spłacić 1700 florenów. Wtedy też Jakub z Dębna obiecał mu, że kiedy tylko odda pozostałe 1300 florenów, to zwróci mu zastawione dobra⁵⁶.

Warunki pokoju żorskiego nie zadowolili jednak księcia ziebicko-kozielskiego Henryka z Podiebradów, toteż wiosną 1474 r. — jak podaje Jan Długosz — z powodu „wielu krzywd i szkód, które mu wyrządził książę rybnicki, nie mogąc znieść strat własnych i swoich ludzi”⁵⁷, wszczął na nowo wojnę, obległ Rybnik, a następnie Pszczynę. W tej sytuacji Wacław nieoczekiwanie zwrócił się o pomoc do króla Macieja Korwina, argumentując, „aby go bronił, jako księcia, który go popiera”⁵⁸. Król węgierski wysłał więc na pomoc Jan Bielika z Kornic, który na czele dwutysięcznego oddziału uwolnił Rybnik. Kiedy jednak, zgodnie z zawartą umową, udał się pod Pszczynę, Wacław nie wpuścił go do miasta. Książę bowiem w międzyczasie się rozmyślił i zaczął żałować, że podporządkował się na powrót Korwinowi. Zmienił więc front i zaopatrzywszy Rybnik, uciekł do Oświęcimia, gdzie zwrócił się o pomoc do Jakuba z Dębna, wojewody sieradzkiego

(regesty); SRS, Bd XIII, s. 122, nr 159; Długosz, lib. 12, s. 301; Długosz, ks. 12, s. 316; R. Kubiciel, *Ziemia pszczyńska*, s. 178.

⁵⁴ A. Sieklicka-Wilamowska, *Dokumenty magistratu żorskiego 1308–1746*, Żory 2007, s. 18; A. Weltzel, *Historia miasta Żory na Górnym Śląsku*, Żory 1997 (*Geschichte der Stadt Sohrau in Oberschlesien*, Sohrau 1888), s. 49.

⁵⁵ CMV, s. 293v.–294v., nr 244 = CDS, Bd. VI, s. 97, nr 294 (regest). R. Kubiciel (*Ziemia pszczyńska*, s. 179) błędnie podaje, że Wacław jakoby sprzedał dobra myśłowickie, a także Brzezinkę i Brzęczkowice. Błędnie o zastawie pisze też J. Polak, *Poczet*, s. 20.

⁵⁶ CMV, s. 293v.–294v., nr 244 = CDS, Bd. VI, s. 97, nr 294 (regest).

⁵⁷ Długosz, lib. 12, s. 330; Długosz, ks. 12, s. 345.

⁵⁸ Długosz, lib. 12, s. 331; Długosz, ks. 12, s. 346.

i starosty krakowskiego. Bielik tymczasem wszedł do szańców pozostawionych pod Pszczyną przez księcia Henryka i zaczął oblegać miasto. Mieszczanie, widząc swoją beznadziejną sytuację, nie doczekawszy się pomocy, ostatecznie zdecydowali się poddać miasto, ale pod warunkiem, że ich książe będzie mógł udać się do króla Macieja, aby uzyskać przebaczenie i zwrot Pszczyny. Natomiast Jan Bielik po zajęciu miasta przeprawił się przez Wisłę i na czele trzystuosobowego oddziału zaczął pustoszyć ziemię oświęcimską. Szybko jednak został rozbity przez wojska królewskie, które odebrały mu łupy i wzięły do niewoli stu jego żołnierzy⁵⁹.

Z kolei król Maciej Korwin, rozłoszczony na Wacława za wiarołomstwo, wkrótce po zajęciu Pszczyny przez Bielika, pewnie jeszcze w kwietniu 1474 r., ogłosił księcia „buntownikiem i nieprzyjacielem”, a ziemię pszczyńską, „mieczem zdobytą”, włączył do swego królestwa⁶⁰. Od razu też zaczął tam zaprowadzać swoje porządki. Już 3 maja przywrócił Jankowi z Góry dziedzictwo, obejmujące Górę, Zawadę i Czarnuchowice, które wcześniej bezprawnie odebrał mu Wacław i włączył do dóbr pszczyńskich⁶¹. Natomiast 29 maja Piotr z Gardawic odzyskał Gardawice i wieś Gostyń, którą Wacław najpierw mu nadał (11 I 1471), a potem odebrał, kiedy ten opowiedział się po stronie Korwina⁶². Do grudnia 1474 r. ziemią pszczyńską zarządzał w imieniu króla starosta Jan Bielik z Kornic. Jednak już kilka dni po podpisaniu rozejmu we Wrocławiu (8 grudnia) z Władysławem Jagiellończykiem Maciej Korwin zastawił ją swemu wiernemu sojusznikowi, księciu ziebickiemu Henrykowi (Hynkowi) Młodszemu

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ Określenia takie znajdują się w dokumencie nadania ziemi pszczyńskiej Hynkowi Podiebradowi z 16 XII 1474 r. (*kterehoz sme s naklady znamenitymi a welikymi na kniezy Waczlawowuj meczem dobyli, iakozto na zprotiwilem a neprzitelu nassem*). APK OP, AKP, sygn. II–20; E. Zivier, *Geschichte*, s. 187, 188; *Listinář Těšínska*, cz. 3, nr 256.

⁶¹ APK OP, AKP, sygn. II–19; E. Zivier, *Geschichte*, s. 116, 117. Błędnie o całej sprawie piszą współcześni historycy (R. Kubiciel, *Ziemia pszczyńska*, s. 182; J. Rajman, *Pogranicze śląsko-małopolskie w średniowieczu*, Kraków 1998, s. 213; I. Panic, *Zory pod rządami Przemysłidów*, s. 96), powołując się przy tym na dokument dla Janka z Góry (APK OP, AKP, sygn. II–19), w którym rzekomo jest mowa o odebraniu księstwa pszczyńskiego przez Macieja Korwina. Dokument ten świadczy jedynie o tym, że król Maciej Korwin w tym czasie, czyli 3 maja, posiadał już ziemię pszczyńską, skoro czynił tam nadania.

⁶² E. Zivier, *Geschichte*, s. 117, 118; L. Musioł, *Dokument sprzedaży*, s. 241 (tu wzmianka o dokumencie z 11 I 1471 r.).

z Podiebradów, przyrodniemu bratu księcia Henryka ziebickiego i Wiktoryna opawskiego. W dokumencie transakcji, wystawionym 16 XII 1474 r. we Wrocławiu, stwierdzano, że król przekazał zamek i miasto Pszczybę wraz ze wszystkimi dobrami (*plným panstvím*) za 20 tys. florenów węgierskich. Zaznaczono oczywiście możliwość zwrotu królowi nadanych dóbr, pod warunkiem spłaty tej sumy Hynkowi lub jego następcom⁶³. Pół roku później (27–28 VI 1475) Hynek wymienił się tymi dobrami z bratem Wiktorynem opawskim i w zamian za ziemię pszczyńską oraz dopłatę 4 tys. florenów węgierskich przejął miasto Kolin nad Łabą w Czechach⁶⁴.

Wacław III rybnicki, który w kwietniu 1474 r. musiał uchodzić z Pszczyzny, udał się najpierw do Oświęcimia, a potem do Krakowa. Tam w sierpniu ułożył się w sprawie spłaty długu z Jakubem z Dębna, a jesienią pewnie wziął udział w polskiej wyprawie na Śląsk. Jan Długosz podaje, że na początku 1475 r. (choć możliwe, że stało się to jeszcze w końcu 1474 r.) Wacław, „którego nazywano głupim”, został pojmany przez ludzi króla Korwina⁶⁵. Najpierw przetrzymywano go w Ołomuńcu, a następnie oddano w ręce Henryka ziebickiego, który wtrącił go do więzienia w Kłodzku, skąd już nie wyszedł do śmierci⁶⁶. Zmarł w 1478 r., po 23 stycznia, a przed 23 czerwca. Wszystko wskazuje na to, że nie był żonaty, nic też nie wiadomo, aby pozostawił jakieś potomstwo⁶⁷.

⁶³ APK OP, AKP, sygn. II–20; E. Zivier, *Geschichte*, s. 187, 188; B. Bellerode, *Geschichtliche Untersuchungen über die Plessner Lehnurkunden 1474–1500*, w: *idem*, *Beiträge zur Schlesischen Rechtsgeschichte*, Bd. I, Breslau 1897, s. 24–28; *Listinář Těšínska*, cz. 3, nr 256; R. Kubiciel, *Ziemia pszczyńska*, s. 182, 183, 185; J. Sperka, *Pszczyzna*, s. 106, 110, 111.

⁶⁴ E. Zivier, *Geschichte*, s. 190–198, nr 14–16; B. Bellerode, *Geschichtliche*, s. 28–36; R. Kubiciel, *Ziemia pszczyńska*, s. 184–186.

⁶⁵ CDS, Bd. VI, s. 97, nr 294; Długosz, lib. 12, s. 356; Długosz, ks. 12, s. 372.

⁶⁶ E. Zivier, *Geschichte*, s. 218, nr 23; LBS, Bd. II, s. 401 (tu informacja o więzieniu w Ołomuńcu; zeznał to książę cieszyński Kazimierz przed stanami śląskimi we Wrocławiu w 1499 r.); *Ratiborer Chronik*, s. 123 (tu informacja o uwięzieniu księcia w Kłodzku); E. Zivier, *Geschichte*, s. 201, nr 18. Nie znalazłem źródła, które potwierdzałyby pojawiające się w literaturze przedmiotu informacje (J. Polak, *Poczet*, s. 21; R. Kubiciel, *Ziemia pszczyńska*, s. 182), jakoby Wacław najpierw był więziony w Pszczyźnie, a dopiero potem w Kłodzku.

⁶⁷ 23 I 1478 r. odnotowany był jeszcze jako żyjący — *Archiv český, čili staré písemné památky české i moravské* (dalej cyt. AC), red. J. Kalousek, t. XVIII, Praha 1900, s. 25; E. Zivier, *Geschichte*, s. 201, 202, nr 18, natomiast 23 czerwca mowa jest o nim jako o zmarłym — AC, t. XVIII, s. 25, 26; E. Zivier, *Geschichte*, s. 203–205, nr 19. Błędnie zatem podaje H. Grotefend (*Stammtafeln*, tab. 12), datując śmierć księcia na 1479 r.

Pieczęć Wacława
 (Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział
 w Pszczynie, Archiwum Książąt Pszczyńskich
 w Pszczynie II 15)

Echem osobistej tragedii Wacława są losy jego pieczęci, a właściwie tłoku pieczętnego zgubionego pewnie przez księcia podczas burzliwych wydarzeń z wiosny 1474 r.⁶⁸ Jej historię znamy z zeznania, jakie złożył Jan Otrębka, proboszcz pszczyński, 30 III 1484 r. w Raciborzu przed księciem Janem IV młodszym raciborskim i gronem świadków. Opowiadał on, że gdy był jeszcze wikarym w Pszczynie, przyszedł do niego niejaki Malowiec — a było to w któryś dzień po śmierci Wacława III (zm. 1478) — oznajmiając, że znalazł pieczęć zmarłego księcia. Oddał ją wikaremu, prosząc, żeby zrobił z niej pektoralik albo

⁶⁸ CDS, Bd. VI, s. 118, 119, nr 359; A. Weltzel, *Historia miasta Żory*, s. 52, 53; L. Musioł, *Pszczyna*, s. 280, 281. Książę miał swoją pieczęć jeszcze 1 IX 1473 r. — opieczętowano nią dokument wystawiony wtedy w Pszczynie dla Jana Skrzeczковского (w końcu XIX w. znajdował się w Archiwum Miejskim w Żorach, ale pieczęć była już oderwana). A. Weltzel, *Historia miasta Żory*, s. 49.

krzyż do kościoła za duszę księcia Waclawa. Jan Otrębka oddał jednak pieczęć proboszczowi, bakałarzowi Mikołajowi, który nakazał ją przechować. Po pewnym czasie plebanię odwiedził książę Wiktoryn opawski — nowy właściciel dóbr pszczyńskich — który w skrzyni wypatrzył pieczęć. Jan Otrębka, wtedy już proboszcz, opowiedział księciu jej historię, a ten nakazał mu, aby ją nadal przechowywał, ponieważ może się jeszcze przydać jemu lub jego spadkobiercom. W późniejszym czasie do Pszczyzny przybył kolejny jej władca, książę Kazimierz II cieszyński, który miał wtedy sprawę z niejakim Brzeźnickim o prawo zwierzchnie do Łędzin. Dokument przedstawiany przez Brzeźnickiego, dowodzący nadania, wystawiony przez księcia Waclawa III, nie był jednak opatrzony pieczęcią. Książę cieszyński zapytał więc proboszcza, czy wie coś na ten temat. Jan Otrębka powiedział, że Waclaw — jak mu opowiadał o tym jego poprzednik, proboszcz Mikołaj — wystawił Brzeźnickiemu dokument „na Łędziny”, ale bez pieczęci. Kiedy jednak książę zapytał księdza, czy coś wie o pieczęci, ten przyznał się, że ją ma, i opowiedział mu całą jej historię. Książę Kazimierz wypożyczył pieczęć od Otrębki i choć minęły już dwa lata — jak ten zeznał przed sądem w Raciborzu — to jej nie zwrócił⁶⁹. Dalsze losy pieczęci książęcej nie są nam już znane.

Skonfiskowanie dystryktu pszczyńskiego Waclawowi III przez króla Macieja Korwina, a następnie nadanie go Hynkowi z Podiebradów obejmowało tylko część księstwa rybnicko-pszczyńskiego, tę, która w tym czasie nie była obciążona żadnymi zobowiązaniami. Poza konfiskatą (i nadaniem) pozostały więc Żory i Rybnik z przynależnościami⁷⁰. Jak wspomniałem, od 1473 r. Żory posiadał Jakub z Dębna, natomiast Rybnik znajdował się w rękach Waclawa Kropacza. Po śmierci Waclawa III w 1478 r. Żory wykupił od Dębińskiego za 1400 florenów bratanek zmarłego, książę Jan IV młodszy raciborski⁷¹. Na tę transakcję wyraziła zgodę, mająca prawo do spadku, siostra Waclawa III Małgorzata (Machna), żona Kazimierza oświęcimskozatorskiego, co potwierdziła w 1482 r.⁷². Później jednak zmieniła

⁶⁹ CDS, Bd. VI, s. 118, 119, nr 359; L. Musioł, *Pszczyzna*, s. 280, 281 (tu pod błędną datą — 1483 r.); J. Sperka, *Pszczyzna*, s. 101.

⁷⁰ J. Sperka, *Pszczyzna*, s. 99, 142, przyp. 150.

⁷¹ *Ratiborer Chronik*, s. 123; R. Kubiciel, *Ziemia pszczyńska*, s. 185. Bałamutnie na ten temat I. Panic (*Żory pod rządami Przemysławów*, s. 98, 99).

⁷² Księżna złożyła oświadczenie przed starostą Górnego Śląska Janem Bielikiem z Kornic 12 VIII 1482 r. w Hulczyniu. Król Maciej Korwin zatwierdził je 27 VI 1483 r. w Budzie. A. Weltzel, *Historia miasta Żory*, s. 51.

zdanie i zgodnie z zawartym układem z 1486 r. uzyskała z mężem, który nawet zaczął tytułować się panem Żor, prawo do wykupu miasta z rąk księcia raciborskiego. Ponieważ jednak nie była w stanie tego uczynić, w 1487 r. ostatecznie zrezygnowała z roszczeń⁷³. Jeśli natomiast chodzi Rybnik — który w 1495 r. nadal był w zastawie — to 7 września tego roku w Krakowie został zawarty układ między Magdaleną, wdową po Janie IV młodszym raciborskim, a Małgorzatą, wdową po Kazimierzu oświęcimsko-zatorskim. Krakowski układ — regulujący umowę między mężami księżnych — zakładał, że Magdalena ma wypłacić Małgorzacie do 11 listopada tego roku sto florenów wcześniejszych zobowiązań. Ponadto jeśli Magdalena (lub jej spadkobiercy) wykupi Rybnik (zamek i miasto z okręgiem), to w ciągu czterech lat wypłaci Małgorzacie kolejne sto florenów. Ta z kolei będzie musiała wystawić pokwitowanie odbioru, z dopiskiem, że otrzymała wystarczającą kwotę za swoją część spadkową i nie będzie już wysuwała roszczeń w stosunku do Żor i Rybnika⁷⁴.

Po uwięzieniu Wacława III sprawą sukcesji w księstwie rybnicko-pszczyńskim interesował się także król Władysław Jagiellończyk, dostrzegając przy tym możliwość osłabienia pozycji Macieja Korwina, a zarazem pozyskania sobie sojuszników. 26 I 1477 r. w dokumencie wystawionym dla księcia ziębickiego Henryka z Podiebradów wyraził zgodę na umowę, którą ten zawarł z więzionym Wacławem rybnickim, na mocy której zrzekał się on swojego księstwa na rzecz Henryka. Jednocześnie Jagiellończyk uznał księcia rybnickiego za zdrajcę, ponieważ ten „wszecznie i samowolnie” od niego odstąpił i przystał do nieprzyjaciół króla czeskiego, czyli do Macieja Korwina, a dodatkowo najeżdżał ze swoich zamków (Pszczyny, Żor i Rybnika) sąsiadów⁷⁵. Umowa, pewnie na księciu rybnickim wymuszona, otworzyła Podiebradom drogę do ostatecznego zalegalizowania posiadania części księstwa rybnickiego. Dobra pszczyńskie, trzymane do tej pory z łaski króla Macieja, uzyskiwały sankcję drugiego króla Czech, Władysława. Rok później, 23 I 1478 r., Henryk ziębicki przekazał swoje prawa do schedy po Wacławie, które zatwierdził mu król Władysław,

⁷³ *Ibidem*, s. 51, 52.

⁷⁴ CCMV, s. 102–103v., nr 66 = CDS, Bd. VI, s. 140, nr 424 (regist); A. Weltzel, *Historia miasta Żory*, s. 55.

⁷⁵ AC, t. XVIII, s. 23; E. Zivier, *Geschichte*, s. 198, 199, nr 17; *Listinář Těšínska*, cz. 3, nr 266. J. Rajman (*Pogranicze*, s. 215) błędnie podaje, że Wacław zawarł umowę z Wiktorynem.

bratu Wiktorynowi⁷⁶. 23 czerwca tegoż roku król Władysław Jagiellończyk udzielił Henrykowi za wierną służbę — jak zaznaczył w dokumencie — inwestytury na księstwo po zmarłym Waclawie, obejmujące Pszczynę, Żory i Rybnik⁷⁷. Jednak już miesiąc później, 14 lipca, książę Henryk przekazał to prawo bratu Wiktorynowi⁷⁸. Wszystkie te kombinacje z przekazywaniem między braćmi praw do księstwa rybnickiego były tylko na pozór dziwne. Król Władysław Jagiellończyk — jak słusznie sugeruje Romuald Kubiciel — nie mógł zgodzić się na formalne przejęcie księstwa przez Wiktoryna, który od 1475 r. faktycznie władał pszczyńską jego częścią, ponieważ ten był jego najzagorzalszym przeciwnikiem na Śląsku. Mógł jednak to uczynić w stosunku do Henryka, który należał do jego sojuszników, i tak też zrobił⁷⁹.

* * *

Tragiczny koniec księcia Waclawa był niewątpliwie wynikiem jego postępowania, niezdecydowania i lawirowania między Jagiellonami a Maciejem Korwinem, co skutkowało odrzuceniem i oskarżeniem o zdradę przez obie strony konfliktu. Z pewnością bardzo mu też zaszkodziło podobne zachowanie w stosunku do swoich sąsiadów, książąt śląskich, z którymi był permanentnie skłócony, ciągle tocząc zatargi i wojny. Niestety, które dotknęło Waclawa, nie ominęło także jego brata Jana III karniowskiego, również byłego sojusznika Jagiellonów. Jeszcze w 1473 r. król Maciej Korwin najechał jego księstwo i zburzył mu zamki: Lobenstein (Cvilín), Vartnov i Fürstenwalde. W sierpniu 1474 r. na Morawach książę został wzięty do niewoli przez księcia Wiktoryna opawskiego i wydany królowi Maciejowi. W zamian za wolność monarcha zmusił go do zrzeczenia się Karniowa, Bruntálu, Baborowa i Lobensteinu (dziś Úvalno); pozostawiono mu tylko Wodzisław, gdzie zmarł bezdzietnie w 1483 r.⁸⁰

Na koniec warto pokusić się o ogólniejszą refleksję dotyczącą stosunku Polski do księstw górnośląskich w okresie rywalizacji

⁷⁶ AC, t. XVIII, s. 25; E. Zivier, *Geschichte*, s. 201, 202, nr 18.

⁷⁷ AC, t. XVIII, s. 25, 26; E. Zivier, *Geschichte*, s. 203–205, nr 19; B. Bellerode, *Geschichtliche*, s. 50–53.

⁷⁸ E. Zivier, *Geschichte*, s. 206, 207, nr 20; B. Bellerode, *Geschichtliche*, s. 54–56.

⁷⁹ R. Kubiciel, *Ziemia pszczyńska*, s. 190.

⁸⁰ AC, t. IV, wyd. F. Palacký, Praha 1846, s. 338, nr 16; LBS, Bd. II, s. 511 (regist); *Ratiborer Chronik*, s. 123; A. Weltzel, *Historia miasta Żory*, s. 52.

Jagiellonów z Maciejem Korwinem o tron czeski. Wydaje się, że zarówno królowi Kazimierzowi Jagiellończykowi, jak i jego doradcom (może poza Jakubem z Dębna) brakło pomysłu i konsekwencji w działaniu w stosunku do władców górnośląskich⁸¹. Nie potrafiono wykorzystać sympatii do Jagiellonów i do Polski książąt, którzy o to zabiegali, a Wacław III rybnicki był tego jaskrawym przykładem. Nawet jego trudny charakter i nieraz nieroztropne postępowanie, o czym świadczy mało chlubny przydomek „Głupi”, którym obdarzali go współcześni⁸², nie usprawiedliwiało moim zdaniem pozostawienia go w niewoli bez żadnego wsparcia. Wydaje się, że właśnie wtedy za okazaną mu pomoc można było uzyskać w perspektywie wcielenie jego księstwa rybnicko-pszczyńskiego do Polski. Zwyciężyła jednak — w myśleniu i działaniu decydentów polskich — iluzoryczna polityka dynastyczna, w której miejsce dla tych niewielkich władztw na południowo-zachodnich rubieżach Polski miało nadal znajdować się w granicach Królestwa Czeskiego, gdzie — jak w Królestwie Polski — panować mieli Jagiellonowie.

⁸¹ Szerzej na ten temat. zob. J. Sperka, *Kazimierz Jagiellończyk wobec książąt i księstw górnośląskich*.

⁸² Długosz, lib. 12, s. 356; Długosz, ks. 12, s. 372.

Tragic Fate of Wenceslaus III, Duke of Rybnik († 1478). An Episode of the Rivalry between the Jagiellons and Matthias I Corvinus for the Bohemian Crown

Abstract

Wenceslaus III, Duke of Rybnik (in Polish: Wacław III), was an indirect descendant of the Přemyslids who in the fourteenth–fifteenth centuries ruled in the Duchy of Opava and Racibórz (Ratibor). The duchy, however, from the end of the fourteenth century entered a period of internal divisions. After the death of his father Nicholas V († 1452) Duke Wenceslaus III and his brother John IV divided the inheritance, with John IV taking Krnov and Wodzisław, and Wenceslaus III — Rybnik, Pszczyna and Żory with neighboring districts. Wenceslaus III reign witnessed the rivalry between the

Jagiellons and Matthias I Corvinus of Hungary for the Bohemian Crown. But the duke of Rybnik pursued a very hesitant policy, siding, in turn, with one party or another. At the same time he failed to secure good relations with his neighbors, Silesian dukes, and was constantly fighting against them. All this led to the interference by Matthias I who annexed a part of his duchy (and gave it to Henry the Younger of Poděbrady) and imprisoned the duke himself. Wenceslaus died imprisoned in 1478, without getting the help of the Polish king with whom he maintained friendly relations.